

UFUK ESİN

Bir Hoca, Bir Dost, Bir Bilim İnsanı

Mehmet ÖZDOĞAN

UFUK ESİN

Bir Hoca, Bir Dost, Bir Bilim İnsanı

Mehmet ÖZDOĞAN

“Bilim insanı nedir?” ya da “Nasıl bilim insanı Olunur?” sorusunu yanıtlamak günümüzde oldukça güçleşmiştir; geçen yüzyılın ortalarına, hatta 1960’lı yıllara gelinceye kadar bu soruları yanıtmamak kolaydı. Önceki yılların bilim insanını, ciddi ve ağırbaşlı görünümü ile sıradan insanlardan kolaylıkla ayırt edebilirdiniz; çevresi ile arasına belirli bir sınır koymasına karşın, hemen her konuda söyleyecek bir sözü, ansiklopedik bilgisi olması, 1960 öncesi bilim insanlarının belirleyici özellikleri arasındaydı. Devir değişti, küreselleşme süreci ile birlikte, tanımlanabilir, standart bilim insanı yerini, tanımlanması, toplumun diğer kesimlerinden ayırt edilmesi güç olan, kendi içinde kimlik, nitelik, düzey kadar görünüm bakımından da farklı olan kimlik, nitelik, düzey kadar görünüm bakımından da birbirlerinden çok farklı bilim insanı çeşitlenmesine bıraktı. Kimi kendi alanında yetkin bir uzman olmasıyla, kimi iyi ders vermesi ya da iyi öğrenci yetiştirmesiyle, kimi iş çevreleri ya da bürokrasi ile kurduğu iyi ilişki ile farklılaşırken, kimi de ilginç kişiliği ile akademik ortamda yönetici ve hatta bazen ülke düzeyinde yönlendirici olabilmesi ile tanınan bilim insanı çeşitlenmesi ortaya çıktı. Artık her konuda söyleyecek sözü olan, görüş belirtmesi beklenen, ansiklopedik bilgiye, tüm yayınlara hakim bilim insanı profili de değişmiş, bilim insanları tek bir konunun ayrıntısı üzerinde uzmanlaşması, giderek tek bir alanda daha da derinleşmesi ile öğünür olmuşlardır; hatta bir çok bilim insanı, günümüzde kendilerinden başka kimsenin bilmediği yeni yeni alanlar geliştirmeye bile yönelmiştir. Tüm bu farklılaşmaya karşın, gene de toplumda “idealize edilmiş”, kısmen “ütopik” bir düşünce sistemi ile özleşmiş bir bilim insanı türü beklentisi vardır; bu beklenti

genellikle akademisyene o denli ağır bir yük ve sorumluluk getirmektedir ki, çoğu öğretim üyesi bunlardan kendini tümüyle sıyrıp, kendi “fildişi kulesine” sığınmayı tercih etmekte ya da bazen kendisini tek bir boyutta geliştirecek yolu seçmektedir. Hele ülkemiz gibi, kurumların yerli yerine oturmadığı, okul ile üniversite ayırının belirlenmediği gelişme sürecindeki ülkelerde, devlet memuru-öğretmen-öğretim üyesi kimlikleri birbirine karışınca, bu tür ortamların vazgeçilmezi olarak, yukarıdaki tanımların hiçbirine tam olarak uymayan, yeni yeni ilginç akademisyen kimlikleri de oluşmaktadır.

Hocam Prof. Dr. Ufuk Esin’e armağan olarak tasarladığımız bu kitabın önsözüne yukarıdaki paragraf gibi karmaşık ve hatta yersiz sayılabilecek bir yazıyla başlamaya beni yönlendiren, Prof. Esin’in her bakımdan farklı, kendine özgü kimliği, bilgisi ve onun da ötesindeki canlı ve etkin yaşamı olmuştur. Bizler için her zaman “Ufuk Abla” olan Prof. Dr. Ufuk Esin, bu kitapta topladığımız tarihöncesi çağlar ile ilgili yazıların kapsamının çok ötesinde, zengin ve çeşitli birikime sahip olan ender akademisyelerden biridir. Üretilen bilginin görece sınırlı olduğu 20. yüzyılın ortalarına kadar gelen süreçte, bir bilim adamının ansiklopedi gibi hemen herşeyi bilmesi, kendi alanındaki tüm yayınlara hakim olması olağan sayılmaktaydı. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra bilginin hızla artması ve çeşitlenmesi, ister istemez bilim insanı türünün de değişmesine neden olmuş ve herşeyi bilen yerine, sınırlı bir alan içinde uzmanlaşan, kendi alanı dışındakileri bilmediği zaman bundan üzüntü duyulmayan bir ortam sözkonusu olmuştur. Eski kuşağın arkeolog hocalarından örneğin Prof. Dr. A. M. Mansel ya da Prof. Dr. K. Bittel’in herşeyi bilmesini, her konuya hakim olmalarını olağan sayıyorduk. Ancak benim yetiştiğim dönemlerde bu tür bilim insanların sayısı giderek azalmış, bir anlamda soyu tükenmek üzereydi. Bizde olduğu gibi, Batı’dan gelen meslektaşlarımızın da ilgi ve bilgilerinin belirli bir konu ile sınırlı kaldığını görmekteydik. Ufuk Hoca ise, bu bağlamda tanıdığımız yerli ve yabancı bilim adamlarının arasında tek istisnaydı; Paleolitik’ten Orta Çağ’a, İngiltere’den Hindistan’a kadar hangi konu, hangi kültür sözkonusu olursa olsun, bunlarla ilgili söyleyebilecek bir sözü olmuş, benim yeni duyarak, heyecanlanarak ortaya attığım konuları, onun zaten bildiğini görmek de beni şaşırtmıştı. Birçok kez, Ufuk Hoca bunları nereden biliyor, nasıl olup da bu kadar çok şeyi okuyabildi ve aklında tuttu sorusu aklımıza gelmiştir. Bu sorunun yanıtı, herhalde Ufuk Hoca’nın içinde yetiştiği İstanbul Üniversitesi’nin, o dönemdeki adıyla “Arkeoloji ve Prehistorya Bölümü”nün tarihi ile ilgilidir.

İstanbul Üniversitesi’nin, bugün Klasik Arkeoloji ve Prehistorya Anabilim Dallarını içeren Arkeoloji Bölümü, birçok bakımdan Türkiye üniversitelerinin diğer birimlerinden farklı bir oluşumdur. Bu farklılık, yalnızca bölümün kurucu hocalarının bilimsel saygınlıklarından değil, dünyaya açık, etkin bilim çevreleriyle olan yakın ilişkisinden de kaynaklanmıştır. Bölüm, ülkemiz koşullarının neden olduğu güçlüklerle karşılaştığında en gelişmiş, en iddialı Batı akademik kurumları ile bir tutmaya çalışmış, kendisini hiçbir zaman o kurumlardan daha aşağı olarak görmemiştir. Batı ülkelerindeki kurumlarda bilim insanların yetişebilmesi, bize göre görece olarak çok daha kolaydır; oralarda, başta kitaplık olmak üzere her türlü alt yapı kurulmuş, daha da önemlisi bilim kurumu bilgi alışverişinin gelişmesi için uygun bir ortam sağlanmış durumdadır. Buna karşın, Türkiye gibi, bu tür kolaylıkların

bulunmadığı ve hatta bunların gerekli olduğunu öngören temel anlayışın eksik olduğu bir ortamda, herşeyin zor olduğu bir ülkede, Arkeoloji bölümünün çağdaş dünyada kabul edilebilir düzeyi yakalamış olması, her halde kurumu oluşturan bireylerin ancak olağandışı özveri ve çabaları ile gerçekleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçek anlamda yoklukları yaşadığı 1940'lı, 50'li yıllarda, ülkede akademik ortamı oluşturmaya yetecek sayıda bilim insanının bile bulunmadığı, teknik altyapının adının bile geçmediği bir dönemde, Arkeoloji Bölümünün bilimsel yarışı sürdürebilmiş olması inanılır gibi değildir. Ufuk Hoca, eğitimine, akademik yaşamına böylesi bir kurumda başlamış, özveri ve çaba ile elde edilebilecek değerlerin tadını ilk baştan almış ve bunu ileriki kuşaklara taşımıştır.

İLK DÖNEMLER - BİLİMSEL ARAYIŞLAR

Ufuk Hoca'nın öğrencilik, asistanlık sürecini içeren bilimsel yaşamının ilk basamağı, Türkiye'de uygulamalı projelerin yok denecek kadar az olduğu bir dönemdir; 1963 yılına kadar Prehistorya Bölümü'nün arazi uygulamaları son derece sınırlıdır. Bunu, kayıp yıllar olarak değil, bizleri bugüne getiren altyapının, düşünce sisteminin ve bilim anlayışının oluşum süreci olarak görmek gerekir. Ufuk Hoca'nın da bu süreci, kendi bilgi birikimini yoğunlaştırma yönünde çok etkin olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Bu, kuşkusuz çok yönlü ve karmaşık bir birikimdir; bu süreç içinde Ufuk Hoca'nın değil ülkemiz için, bilim dünyası için de yeni olan alanlara yönelmiş olması, bilim alanını geriden izlemek değil, ön safta yer tutma tutkusunun bir parçası olarak görmek gerekir. Bunlardan önemli gördüğümüz birkaçına burada değinmeyi, ileride Türk Arkeolojisi'nin tarihini yazacaklar için de yararlı olacağını düşünerek doğru bulmaktayız.

O yıllara kadar madeni aletler, daha çok kronolojiye yardımcı olan biçimsel özellikleriyle ele alınmaktaydı. Bugün arkeometri olarak bildiğimiz doğa ve fen bilimlerinin arkeolojiye uygulanmasının ilk örneklerinden biri olan maden analizi çalışmalarının önemini gören Ufuk Esin, bu alana yönelerek daha 1960'lı yıllarda bilim dünyasında adını duyurmuştur. Ufuk Hoca'nın bu çabası, bir anlamda arkeometri anlayışının ülkemize ilk yansımasıdır. Bu bağlamda, o yıllarda kimsenin bilmediği bu yöntem için müzelerden izin alarak, maden eserlerden analizlik örnekler alabilmiş olması, ilginç kimliğinin bir göstergesidir. Ancak Ufuk Hoca, analiz için gerekli örnekleri toplamakla yetinmemiş, maden ve madencilik olayını tam olarak anlayabilmesi için, "maden yatağı" ve "maden oluşumu" sürecini öğrenmesinin de gerekli olduğunu görüp, jeolojiye, MTA Genel Müdürlüğü arşivlerine de yönelmiştir. Hocamızın bu yönelişini, bugünün çok sevilen adlamasıyla "jeoarkeoloji"nin ülkemizdeki ön aşamalarından biri olarak görebiliriz. Bu çalışmaların sonunda yayınlanmış olan sonuçların (Esin 1969), ülkemizde gereği kadar önemsendiğini söylemek güçtür. Arkeolojinin yanısıra jeoloji, metalurji ve fizik bilgisi gerektiren, sonuçları matematiksel ortamda değerlendiren bu çalışma, yayınlandığı yıllar için, Türk arkeolojisinin ötesinde olan bir üründür. Türk arkeolojisine bu gibi analiz ve istatistik yöntemleri bu çalışmadan ancak birkaç yıl sonra girecektir.

Prof. Dr. Ufuk Esin, maden konusunun yanısıra Balkan ve Avrupa arkeolojisine yönelmiştir. Onun bu çalışmalarına kadar, Anadolu'nun batısı ve özellikle Doğu, Orta ve Batı Avrupa'nın kültür tarihi, Türk arkeologlarının gündeminde olmayan ve hatta "ilgilenmeye degecek önemli" kültürlerden yoksun, barbarların yaşadığı düşünölen bölgelerdi. Türk arkeolojisi, Mezopotamya odaklı bir düşünce sistemiyle, gözünü Batı'ya kapatmış, uygarlığın Yakın Doğu'nun kurak ve yarıkurak alanlarında doğup buradan yayıldığı düşüncesine kendisini alıştırmıştı. Bu görüş, öylesine vazgeçilmez, sorgulanmaz bir gerçek olarak görölmekteydi ki, kültür tarihinde Mezopotamya'nın yanında Anadolu bir taşra, ikinci sınıf bir alan olarak ele alınmaktaydı. Oysa ki aynı yıllarda Avrupa'nın kültür tarihine bakış açısı tümüyle değımiş, Mezopotamya odaklı yayılımcı kuram, güçlü saldırılarla karşı karşıya kalmış ve uygarlığın gelişim sürecini tanımlamaya çalışan yeni kuramlar ortaya atılmıştı. Bu tartışmaların odağında ise, Avrupa uygarlığının temelini oluşturan tarihöncesi kültürlerin, Anadolu'nun Balkanlar'a aktardığı bir sürece mi, yoksa Balkanlar'da, Anadolu ve Yakın Doğu'dan tümüyle bağımsız olarak gelişen bir sürece mi bağılı olduğu görüşü vardı. Yalnızca Batı Avrupalı arkeologların değıl, sınır komşumuz olan Balkan ölkelerinin de yoğun olarak katıldığı bu tartışmalara, Türk arkeolojisinin ilgisiz kalmış olması ilginçtir. Bu alanda da Prof. Dr. Ufuk Esin'in tek başına öncölük ettiğini görmekteyiz. Anadolu ile ilgili verileri bilen Esin, tartışmaya katılabilmek için, Balkan arkeolojisini öğrenmenin gereğini duymuş, ancak bunun da ötesine giderek konuya daha iyi hakim olabilmek için Orta ve Batı Avrupa kültürlerine de yönelmiştir. Nitekim 1960'lı yıllarda Prehistorya Kürsüsünde vermiş olduğu "Avrupa Tarihöncesi Kùltürleri" dersi, bunun iyi bir göstergesidir. O yılların öğrencileri olan bizler, Ufuk Hoca'nın durup dururken niye bize Hollanda'ya kadar uzanan bir coğrafyanın karmaşık tarihöncesi kültürlerini belletmeye çalıştığını anlamakta güçlük çekiyorduk. Ufuk Hoca'nın bu çabaları, Balkan arkeolojisini tanıtan makalelerinin yanısıra, iki ciltlik bir kitaba dönüşmüştür (Esin 1979; Esin 1981; Esin 1978). Aradan geçen yıllara ve bu süreç içinde Balkan arkeolojisindeki gelişmelere karşın bu yayınlar, dilimizde Batı komşularımızı bir bütün olarak ele alan tek kaynak olarak durmaktadır. Sayın Hocamızdan sonra böylesine bir çalışmaya cesaret eden de çıkmamıştır.

Ufuk Hoca'nın Avrupa ve Balkan arkeolojisine ilgi duyduğu süreçte yalnızca kültürü oluşturan maddi ögelere değıl, kültürü hazırlayan ve oluşturan doğal çevre, beslenme gibi alanlara da yöneldiğı görölmektedir. 1960'lı yıllar, Batı'da arkeolojinin yeni bir yapılanma süreci içine girdiğı ve o tarihlere kadar tipoloji ile kronoloji ağırlıklı "tanımsal arkeoloji"nin, giderek geçmiş kùltürleri buldukları doğal çevre ortamı, beslenme, toplumsal örgütlenme, teknoloji gibi bütüncöl bakış açılarıyla ele almaya başladığı, yeni arayışlar içine girdiğı bir dönemdir. Bu bakış açısı, arkeometri alanında olduğu gibi, özellikle doğa bilim dallarından çeşitli uzmanların katılımıyla sürdürölmeye başlanmış ve hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu bağlamda, Prehistorya Anabilim Dalı'nın 1963 yılından itibaren Prof. Dr. R.J. Braidwood ve ekibiyle kurmuş olduğu yakın işbirliği, Çayönü kazılarıyla simgelenen Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Projesi, arkeolojideki bu yeni yaklaşımların bize, hızlı ve en yetkin kaynaktan doğrudan doğruya aktarılmasını sağlamıştır. Bilindiğı gibi Dr. Braidwood, 1949 yılında, "Neolitik" olarak tanımlanan besin üretimine dayalı yerleşik yaşamın ortaya çıkışında doğal çevrenin önemini vurgulayan ve "natural habitat zone"

olarak tanımlanan kuramı ortaya atmış ve Kuzey Irak'ta başlattığı çalışmalara çok sayıda doğa bilimcinin katılımını sağlamıştı. Bugün için bize çok doğal gelen bu yaklaşım, o yıllarda Batı dünyasında büyük bir heyecan yaratmış ve yeni bir akımın doğmasına yol açmıştı. 1963-64 yıllarında, yalnızca Braidwood'un değil, tüm ekibinin İstanbul Üniversitesi Prehistorya Laboratuvarı'nda bulunması, onlarla birlikte yapılan seminerler, anabilim dalımızın dünya arkeolojisinde ayrıcalıklı bir konuma gelmesini sağlamış, bunun izleri de günümüze kadar süregelmiştir.

Prof. Dr. Ufuk Esin'in, Braidwood ekibinin sergilediği yaklaşımın özünü doğru olarak algılayarak, bunu Braidwood ekibinin ilgi alanının dışındaki çalışmalara da taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda, Güneydoğu Avrupa İlk Neolitik kültürlerinin ortaya çıkışı ve gelişim süreciyle ilgili olarak Anadolu'daki çağdaş kültürlerle yaptığı karşılaştırmalı çalışmanın temelinde "doğal çevre" sorununu ele almış olması, arkeoloji tarihimiz açısından büyük bir önem taşımaktadır (Esin 1979). Aradan geçen yıllara karşın, dilimizdeki bu bağlamda tek çalışma olarak, hâlâ bu eser önemini yitirmemiştir.

Tarihöncesi kültür sürecinin doğru olarak algılanmasında çevrenin önemi, Ufuk Hoca'nın daha sonraki çalışmalarında da her zaman için öncelikli bir yer taşımıştır. Doğal çevreyi oluşturan ve paleocoğrafyadan paleozoolojiye, paleobotaniden paleoklimatolojiye kadar sonsuz bir çeşitlemeyi içeren bu alanda, sağlıklı bir çalışmanın yapılması için ülkemizde uzman, analiz ve laboratuvar eksikliği, bir engel olarak her zaman belirleyici olmuşsa da, Prof. Esin'in eldeki olanakları sonuna kadar zorlayarak, bu alanda yapılabilecek çalışmaları özendirerek, ülkemize uzman kazandırmaya çalıştığı görülmektedir. Çoğu kez de, başka çözümler bulunamadığında, kazı ve araştırmalarına çağırdığı yabancı uzmanlar ile sorunu çözmeye çalışmıştır .

Ufuk Esin'in, arkeometri alanında bireysel bir çaba olarak başlatmış olduğu yönelim kurumsal nitelik kazanıncaya kadar uzun yıllar geçmiştir; 1980 yıllarında arkeometrinin anlam ve önemini anlayan başka bilim insanlarının da ortaya çıkması bu ortamı sağlamış, TÜBİTAK çerçevesi içinde, Keban Projesi'nde olduğu gibi gene Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde Arkeometri Ünitesi kurulabilmiştir. Başta Prof. Dr. Halet Çambel ile Prof. Dr. Yeter Göksu'nun heyecanı, Prof. Dr. Bahadır Alkım ile Handan Alkım'ın katılımı bu girişimin başarısını sağlamış, düzenli olarak yapılan yıllık toplantı ve çalışmalar, zor da olsa ülkemize arkeolojinin bu boyutunun yerleşmesini sağlamıştır.

Meslek yaşamının ilk dönemlerini geçirdikten sonra 1967 yılından itibaren Prof. Esin'in arazi çalışmalarına, arkeolojik kazı ve araştırmalara yöneldiği görülmektedir. Bunların ilki, 1967 yılında Doç. Nezih Fıratlı ile birlikte gerçekleştirmiş olduğu Uşak Selçukler çalışmasıdır. Maalesef daha sonra sürdürülemeyen ve bu nedenle de bilim dünyasına gereği gibi yansıtılmamış olan bu çalışma, o yıllara kadar yalnızca Göller Bölgesi'ne özgü olduğu düşünülen Hacılar türü boya bezemeli çanak çömleğin, İçbatı Anadolu'daki varlığını ortaya koyan, yalnızca Anadolu'nun değil, Ege dünyasının da Neolitik Çağ kültürleri açısından büyük önem taşıyan bir çalışmadır. Her zaman rahmet ile andığımız Nezih Fıratlı'nın, Ufuk Hoca'nın çalışmasına sağladığı

meslektaşca desteğe karşın, aynı duyguları paylaşmayanların yarattığı rahatsızlık Ufuk Hoca'nın bu önemli malzemenin soğumasına neden olmuş, 1967 yılından sonra da Selçukler malzemesine elini sürmemiştir.

'68 RUHUNUN ARKEOLOJİYE YANSIMASI: KEBAN PROJESİ

Prof. Ufuk Esin'in bilimsel yaşamında, 1968 yılının önemli bir dönüşüm noktası oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu tarih, yalnızca Türk arkeolojisine yeni bir ivme kazandıran ve günümüze kadar süregelen bir geleneği başlatan ODTÜ Keban Projesi kazı çalışmalarının başlangıç tarihi değil, aynı zamanda düşünce yapımızda önemli dönüşümlerin olduğu, "68 Olayları" olarak bilinen öğrenci hareketlerinin de yaşandığı tarihtir. İstanbul Üniversitesi'nde doruk noktasına ulaşan '68 Öğrenci Hareketleri sırasında, arkeoloji öğrencilerinin akademik kadrolardan beklentilerinin doğru bir yöne kanallanmasında Prof. Esin önemli bir katkı yapmış, tutucu bir yapıyla bu dönüşüm hareketine karşı çıkmak bir yana, bunu içten desteklediğini her vesileyle göstermiştir. Bu bağlamda, o yıllara kadar önemsenmeyen arkeoloji öğrencilerinin kazılara aktif katılımı fikrini sahiplenmiş ve '68 Olaylarına katılan arkeoloji öğrencilerinin hemen hemen tümünün '68 yazında kazı ekiplerinde yer almasını sağlamıştır. Bu gelenek, daha sonraları da devam etmiştir.

'68 Olayları, basit bir öğrenci hareketi olmanın ötesinde düşünce sistemimizde, akademik hiyerarşi anlayışında önemli bir dönüşüm noktasıdır. Ulaşılmaz nitelikli, yarı kutsal hoca profili, herkes gibi yaşayan, konuşulabilen ve hatta tartışılabilen insancıl eğitime dönüşmüştür. Kuşkusuz bu dönüşümün ilk yılları oldukça sancılı geçmiştir; iki taraf da çizgilerini belirlemek, kabullenmekte güçlük çekmiş, bu da bazen gülünç, bazen de üzücü sonuçlar vermiştir. '68 yaz aylarında kırkın üzerinde öğrenciyi, gerekli yönetsel altyapı olmadan büyük bir özveri ve iyi niyetle Ufuk Hoca'nın Tepecik kazısına alması, bunun en canlı örneklerinden biridir. O yıl yeni başlayan Elazığ Tepecik kazısının ilk yılı, bu ilişkiler açısından oldukça ilginç örneklerle doludur. Ancak ne var ki '68 yaz aylarının Tepecik karmaşası, '69 yılından itibaren sağlam temellere oturmuş, işe saygılı, dinamik, yönetici ve öğrencilerden oluşan bir kazı ekibinin oluşumunu sağlamış, bu çekirdek ekip de aynı anlayışı geliştirerek günümüze kadar sürdürebilmiştir. 1968 yılında yeterliliği olan arazi ekibi çıkartmakta zorlanan Prehistorya, bugün aynı anda araziye yedi ekibi rahatlıkla çıkarabilecek duruma gelmişse, bunda '68 yılının önemli bir katkısı olduğunu söylemek gerekir. '68 yılı, Keban Kurtarma Projesi'nin en önemli ayaklarından birini oluşturan Tepecik kazısının ilk yılıydı. Burada, 1975 yılına kadar süren ve Doğu Anadolu kültür tarihinin anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunan Tepecik Höyüğü'nün bilimsel önemine değinmeyi gereksiz görmekteyim. Bunlar, Doğu Anadolu arkeolojisiyle ilgili herhangi bir kaynaktan rahatlıkla izlenebilir. Ancak Tepecik Höyüğü'nün Türk arkeolojisine getirdiği ve bilimsel yayınlara yansımayan başka katkıları da olmuştur. Kuşkusuz bunların başında, yukarıda kısaca değindiğimiz "ekip çalışması ruhu" gelmektedir. Bir arkeolojik kazı çalışmasının, ne kadar yetkin olursa olsun, tek bir bilim adamının işi olmadığı, Keban-Tepecik kazılarıyla bizim dünyamıza girmiştir. Tepecik kazısı, aynı zamanda çağdaş kazı yöntemlerinin uygulandığı ilk Türk kazısıdır. O yıllara kadar bütün Türk kazıları kadar yabancı kazıların çoğunda da kazı yapılan

alan, “hendek” ya da “çukur” olarak tanımlanırken ve de kazı alanı gerçekten hendek ve çukur görünümündeyken, Ufuk Esin, Tepecik’te daha ilk baştan topoğrafik plana bağlı ızgara sistemini uygulamıştır. Kazının ilk günlerinde, tepenin mevcut topoğrafik planının doğru olmadığına anlaşılması üzerine, bizim rastgele kazı alanı açmamıza şiddetle karşı çıkmış ve bizi, yapay bir ızgaranın oluşturularak, kazının bu sistem içinde yapılmasına bir anlamda zorlamıştı. Ben, Tepecik kazısına gelinceye kadar oldukça çok sayıda kazıya katılmış biri olarak, kazı konusunda deneyimli olduğum inancındaydım. Tepecik’te, ilk kez kenarlarına ip çekilmiş, 90 derecelik köşeleri olan, sınırlanmış bir kazı alanı içinde olmak beni yadırgatmıştı. Daha da yadırgadığım, kazı alanının değişik birimlerinin ayrı ayrı toplanması, her birine ayrı numara verilmesi, yani kazının, gönlümüze göre gelişen zevkli bir toprak aktarımından, ağır bir belgeleme bürokrasisi olan matematiksel bir işlem haline gelmesiydi. Daha önce gittiğim kazılarda, günü, seçilmiş bir avuç malzeme ile bitirip, akşamları rahat ederken, Tepecik’in ilk 4.5 x 4.5 m’lik kazı alanından her gün çıkan sandıklar dolusu çanak kırığı ve kemik parçası, elektriğin olmadığı kazı evinde akşamlarımı kör kandil ışığında işkenceye çevirmeye başlamıştı. Bu, yalnızca benim değil, sanıyorum Türk Arkeolojisi’nin çağdaş kazı yöntemiyle ilk tanışması olmuştur.

Tepecik kazısı, her bakımdan bir okul olmuştur. Eğer Keban Projesi’ni Türk arkeolojisinde devrim yaratan bir dönüşüm olarak kabul edersek, -ki öyledir- Ufuk Esin’in Tepecik kazısı da bunun motoruydu. Tepecik kazısının katkısı, yalnızca belirli bir grid sistemine bağlı kazı alanının oluşturulmasından ibaret değildir. Sanıyorum ki Türk arkeolojisinde kazı sistematiğine ne adlar verileceği de, ilk kez burada ciddi olarak gündeme gelmiş ve bir kazı terminolojisi oluşturulmuştur. Başta Ufuk Esin ve bu oluşuma büyük katkıda bulunan ve artık aramızda olmayan arkadaşlarımız Yüksek Mimar Alparslan Koyunlu ile Sönmez Kantman’ın da katılımıyla, haftalar süren bir terminoloji çalışması yapıldı. Kazı raporlarında olası girdiler, farklı belgeleme yöntemleri, bir seminer ortamı oluşturularak tartışarak ayıklandı ve bu çalışmanın sonunda bugüne kadar kullanageldiğimiz kazı, belgeleme ve analiz yöntemleri ile ilgili terimler ortaya çıktı. Bunlara bir örnek olarak, tanımlı kazı alanı için önerdiğimiz “açma” adlamasının, ilk birkaç yıl boyunca diğer meslektaşlarımız tarafından “Simit de yok mu?” şeklindeki itirazlarına karşın, bugün bu itirazı yapanlar da dahil olmak üzere hemen hemen herkes tarafından kullanıldığını görmek mutluluk verici. 1968 yılında, önce Tepecik ve hemen ardından Ümit Serdaroğlu’nun Ağın kazılarında uygulanan topoğrafyaya bağlı açma sisteminin, günümüzde hemen hemen tüm Türk kazılarında olmazsa olmaz şeklinde uygulandığını görmekteyiz. Kazı sistematiğinin çağdaşlaşma süreci, belki Tepecik kazıları olmasaydı da, Türk arkeolojisine girecekti; Tepecik kazıları, bu süreci hızlandırmış olabilir. Bence Tepecik kazılarının tüm bunların ötesinde yapmış olduğu en önemli katkı, “ekip ruhunu” getirmiş olmasıdır; arkeolojik kazıların bireysel bir uğraşı -hobi- olmadığı, her bir ekip üyesinin sistemin işlemlerini sağlayan dışlıde yeri olduğu düşüncesinin gelişmesi. Bu ekip ruhu, Tepecik kazılarının sekiz yıl boyunca örnek bir çalışma olarak sürmesini sağlamakla kalmamış, daha sonra başta Aşağı Fırat Yüzey Araştırması ve Değirmen-tepe kazıları olmak üzere, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Tepecik kazıları güç bir çalışmaydı. ODTÜ'nün sağlamış olduğu olanaklar ile kazı, parasal güçlük içinde olmadan yapılabilmekteydi. Bu bakımdan güçlük parasal sıkıntıda değil, koşullar ile kazının kendisinde idi. '68 sezonu, Haziran ayının sonlarından Aralık ayının başına kadar süren beş ayı aşkın bir süreye yayılmıştı. '69 ve '70 çalışmaları da, 3-4 aylık kazılardı. Elazığ Munzuroğlu Köyü'nde elektrik, akarsu gibi hiçbir olanağın olmadığı tek bir kazı evine yığılmış kırk küsur kişilik ekibin, önceleri sıcak sonraları da soğuk ve yağmurla bütünleştiği, kente ancak ayda bir kere o da bazen inebildiği, zorlu ama hepimizin dünyasına renk getiren güzel bir çalışmaydı. Hâlâ da özlemine duyduğumuz yıllardı. Arazi çalışması, zaman zaman 80'i aşkın işçiye ve dağlar gibi yığılan buluntulara, oluşum sancısı çeken kazı sistematığına, tüm acemiliğimize, salgın hastalıklara ve yoruculuğuna rağmen, parçası olmaktan bizi mutlu eden, bitecek diye üzdüğümüz bir çalışmaydı. Birkaç kilometre çevremizde her türlü teknik alt yapısı olan, profesyonel yabancı ekiplerin ortasında, bir Türk ekibinin çağdaş yöntemler uygulayabildiğini, kabul edilebilir standartta iş üretebildiğini kanıtlama çabası, bunun gerçekleştiğini görebilmek, bizi gerçekten mutlu etmeye yetiyordu. Ekip ruhu bunu sağlamıştı; yoksa daha 1968 yılının sonunda pes edip bölgeyi rahatlıkla terk edebilirdik.

Tepecik'teki ekip ruhunun bir öğretisi de, bu ekibi diğer ekiplerden farklı yapan bir özellik de, "malzemeye saygı"ydı. ODTÜ'nün sağladığı olanaklarla elimize geçen her türlü malzemenin, kazma kürekten ölçü aletlerine, tahta doğramadan bez torbaya kadar her türlü malzemenin, temiz olarak bir sonraki döneme aktarılabilmesi, sanıyorum yalnızca Tepecik kazısında gerçekleşmişti. 1975 yılında Keban Projesi sona erdiğinde elindeki araç-gereci hâlâ kullanılabilir durumda olan tek ekip Tepecik ekibiydi. Bunun sağlanması, zaman zaman Ufuk Hoca'nın "huysuzluğu, bağırıp çağırması" ile sağlanmışsa da, bu içimize öylesine yerleşti ki, hâlâ kazı dönemi sonunda çivileri bile düzeltip, yağlayıp saklamaktayız. Sanıyorum Tepecik'in devamı olan ekiplerde hâlâ 1968 tarihinden kalma malzeme, kullanılabilir durumda olarak bulunmaktadır.

Tepecik Höyüğü, Elazığ Altınova'nın orta boy höyüklerinden biriydi. Yakın çevresindeki Korucutepe, Norşun, Könk, Kövenk gibi höyüklerin yanında, mütevazî ve kolay gibi görülen bir tepedydi. Kazılar ilerledikçe, tepenin bu mütevazî görünüşü yavaş yavaş yok oldu, tepe yalnızca Elazığ bölgesinin değil, tüm Doğu Anadolu kronolojisinin temel noktalarından biri durumuna geldi. Tepenin üzerini örtü gibi kaplayan, yüzlerce gömüden oluşan Orta Çağ mezarlığı, bizi zorlayan ilk beklenmedik sürprizdi. Diğer birçok kazıda olduğu gibi bu tabakayı hızla, zaman yitirmeden yok edebilirdik. Ufuk Hoca, her bir mezarın, prehistorik bir mezar gibi temizlenmesine, belgelenmesine ve değerlendirilmesine, bizi âdeta zorladı. Bir gün içinde açmamda 26 tane iskeletin birden çıktığını, kazacak yer kalmadığını, iskeletleri temizleme becerisine sahip işçilerin sayıca azlığını, bunları çizecek elemanın yokluğu karşısında geçirdiğimiz sıkıntılı günleri ve bu durum karşısında ne yapacağımız konusunda günler geceler süren tartışmaları, bazen karabasan gibi anımsamaktayız. Ama sonuçta, sayısı neredeyse binleri bulan bir mezarlık belgelendi ve bu da o tarihte Türkiye'de iyi olarak belgelenmiş ilk Orta Çağ mezarlığı olarak arkamızda kaldı. İyi de oldu.

Mezarlık tabakasının altında rahata ereceğimizi düşünürken, Tepecik'in biri İlk Tunç Çağı'na diğeri de İkinci Binyıl'a ait olmak üzere oluşumunun ikiz höyük şeklinde olması, uzun bir süre aklımızı karıştırdı. Bize açma kesitlerini izlemenin, profil okumanın gerekliliğini, içinde yaşayarak öğretti. Bugün bize çok basit gelen bu olay, o yıllar için devrim sayılacak kadar önemliydi. Nasıl ki, 19. yy.'da Schliemann, Dörpfeld sayesinde höyük olarak adlandırılan tepelerin, tek bir yerleşimin çökmesiyle değil, üst üste yerleşimlerin birikiminin sonucunda oluştuğunu anlayarak bir devrim yaratmışsa, karmaşık bir höyük oluşumunu görebilmek de, sanırım o yıllar için aynı derecede önemli bir yenilikti. Daha önceleri, örneğin Aslantepe kazılarında, çift höyükleşme anlaşılamadığı için, İlk Tunç Çağı'nın boya bezemeli çanak çömleğinin, Demir Çağı'na ait olduğu düşünülüyor gibi. İlerleyen yıllarda, höyüğün eteklerinde yaptığımız çalışmalar, Üçüncü ve İkinci Binyıl oluşumlarından farklı, gene merkezden kayık bir Kalkolitik ve bunun da altında bir Neolitik Çağ höyükleşmesinin olduğunu göstermişti. Bu bakımdan Tepecik kazısı, sanıyorum Türk arkeolojisinde höyükleşme, tabaka birikimi, profil ve kesit okunması gibi, günümüz kazılarının olmazsa olmazının ilk örneklerinden biridir.

Bölgenin İlk Tunç Çağı, hepimiz için yeni ve bilinmeyenlerle dolu bir kültürel evreydi. Karaz ya da Kura-Aras olarak adlandırılan parlak siyah ya da kırmızı renkli, kabartma bezemeli çanak çömlek, Doğu Anadolu'nun çeşitli yerlerinden tanınmaktaydı. Ancak bu kültürün gösterişli mallarının yanında, yerel özellikler taşıyan çeşitlemesi, nasıl adlandıracağımızı bile bilmediğimiz bir buluntu topluluğu -hatta buluntu yığını- olarak karşımıza çıkmıştı. Bu yerel yapımların yanı sıra, o yıllarda hepimiz için yabancı olan ve Doğu Anadolu'nun bu dağlık bölgesinde bulmayı beklemediğimiz Mezopotamya-Suriye yapımı malları ile karşılaşmak, bizi şaşırtmıştı; hem de tek tük değil, bazı tabakalarda buluntu topluluğunun % 20'sini oluşturacak kadar. O yıllarda, Elazığ Ovası da dahil olmak üzere tüm Doğu Anadolu, Güneydoğu Toroslar'ın kuzeyindeki dağlık bölge, gelişkin Yakın Doğu kültürlerinin "taşrası" olarak görülmekteydi. Bu görüş öylesine kuvvetliydi ki, Keban ve Altınova Bölgelerinde yapılacak arkeolojik kazılarda, üzerinde durmaya geçecek bir kültüre rastlanacağı bile, kuşkuyla karşılanmaktaydı. Tepecik kazılarıyla birlikte, Norşuntepe, Doğu Anadolu'nun kültür tarihine farklı bir şekilde bakmamızı sağlamış, daha sonraları Aslantepe kazılarının da görkemli buluntularla sergileyeceği gibi, ilk kentlerin başlangıç aşamasından itibaren bölgenin kendine özgü bir kimliği olduğunu ortaya koymuştur.

Tepecik Höyüğü'nün güney eteğinde tam bir sürpriz olarak karşımıza çıkan Uruk yerleşimi, bunu izleyen surla çevrili İTÇ 1 yerleşiminin görkemi, Doğu Anadolu'da öngörülenden farklı bir gelişimin varlığının ilk habercileridir. Bulgular, o zamanki düşünce sistemimize öylesine aykırı idi ki, gördüklerimize, düşündüklerimize inanmak, bunları yüksek sesle söylemek bile bazen güç geliyordu. Tepecik Uruk yapısı içinde, ithal Uruk malları ile birlikte, Orta Anadolu, Alishar kültürleriyle benzerlik gösteren kap kacağın varlığı, o yıllar için kolay kabul edilebilir sonuçlar değildi. Tepecik'in kuzeydoğu eteğinde, "8 O açması" olarak bilinen derin sondajda, sürekli çalışan iki motopompun bile kurutmayı başaramadığı ova seviyesinin altında, taban suyunun içindeki katmanlardan gelen çanak çömleğin Neolitik kimliği de

aynı derecede aykırıydı. İlkel bir çıkık sistemiyle inilip çıkılan 8 O açmasının güneş görmeyen soğuk derinliklerinden çıkan çamurla bütünleşmiş çanak kırıklarını Ufuk Hoca, “Bunlar Neolitik.” dediğinde, kendisine olan saygımızdan dolayı ses çıkartmamış, ancak bıyık altından gülümsemiştik. O yıllarda Toroslar’ın kuzeyinde, yüksek Doğu Anadolu platosunda Neolitik yerleşmelerin var olduğunu ileri sürmek, sanırım dünyadaki birçok arkeoloji bölümünden kovulmak için bir neden olacak bir savdı. Oysa ki, 22 m yüksekliğindeki Tepecik Höyüğü’nün ova seviyesinin de 8 m altından gelen kültür katları hangi döneme ait olabilirdi?

Tepecik’in yanı sıra 1971 yılında gene Altınova’da Ufuk Esin’in başlattığı Tülintepe kazıları, yukarıda kısaca tanımladığımız Doğu Anadolu’nun değişen kimliğine önemli bir katkı yapmıştır. Doğu Anadolu’nun en büyük höyüklerinden biri iken, 1967 yılında Devlet Demiryolları tarafından hunharca yok edilen Tülintepe Höyük konisinin arta kalan tabanında yapılan çalışma, Obeid ve Halaf kültürlerinin bu bölgedeki varlığının ilk somut kanıtlarını oluşturmuştur. Taban suyununun yüksek olduğu Tülintepe’de, Obeid kültürünün altında ne olduğunu anlamak için açılan ve çok nitelikli, bol miktarda boya bezemeli Halaf çanak çömleğinin su ile karışık bulamaç şeklindeki bir dolgudan geldiği derin sondaj kazısı, açmanın birdenbire suyla dolması nedeniyle burada yaptığımız son deneme olmuştu. Kıbrıs Harekati’nin başlamasıyla işçilerimizin apar topar kazı yerinden askere alınıp, bir günde elimizde işçi olarak yalnızca yaşlılarla çocukların kalışı, Halaf katmanlarına inme deneyimlerimize son vermişti. O günlerde bize sıradan gibi gelen Tülintepe’nin, tüm Yakın Doğu kültürleri için ne kadar kritik bir önem taşıdığını, bugün bölgede kazılar arttıktan sonra daha da iyi anlamaktayız.

Keban Projesi güzeldi, değerliydi ve somut iş üretmişti. Ufuk Hoca’ya kızsak da, gönülden bağlı olduğumuz bir çalışmaydı. 1975 yılında, önce ovanın, hemen ardından yaşadığımız köyün, kazdığımız tepelerin suyun altında kalışı, tüm varlığımızı Elazığ Teknik Okulu’ndaki depolara taşımamız, çok sevdiğini kaybedenlerin girdiği gerginlik ortamı içinde gerçekleşmişti. Bir daha bunların hiçbirini göremeyeceğimize inanıyorduk. 2001 yılında, uzun süren kuraklık döneminden sonra, Keban Baraj Gölü’nün su seviyesinin 50 m kadar düştüğünü öğrenip, 26 yıl sonra tekrar Altınova’ya gelip, Tülintepe artezyeninin yanında park etmiş bir balıkçı motorunu kiralayıp, Tepecik Adası’na gidip, suyun altından hortlak gibi yüzeye çıkan eski kazı alanını yeniden görmek, öldüğüne inanılan bir sevgili ile yeniden karşılaşmak gibi bir duyguydu. Bu duygu yüklü olayda en üzüldüğüm, bunu paylaşmak için telefonla aradığım Ufuk Hoca’nın evde olmaması idi. Ama gene de 1968-1975 dönemi, yapılan işin büyüklüğü ve güzelliği, bu duygusal ortamı pekiştirmenin ötesinde, bunlar olmasaydı Doğu Anadolu arkeolojisi ne olurdu sorusunu düşünmeye yönlendirdi.

Ufuk Hoca, Tepecik’te yorulmuştu ve projenin yeni ayağı olan Aşağı Fırat aşamasında devam etmek istemiyordu. Biz, eski Tepecik ekibi olarak Malatya Değirmentepe’de çalışmaya karar verince, dayanamadı geldi. Değirmentepe, Keban deneyiminin üzerine eklenen yeni bir aşama, Tülintepe ile ortaya çıkmaya başlayan bilginin yeni bir açılımıydı. Karşımızda Fırat’ın büyük bir seli ile sona erdiği için olağanüstü durumda korunmuş, gerçek bir Obeid koloni

yerleşmesi vardı. Sellerin biriktirdiği, toz haline gelmiş milli dolgunun içine gömük bu yerleşimin kazısı, düşünülüşünden de güç bir işti. Arazideki uygulamanın dışında, getireceği sonuçlara inanç, yani yönetsel kararlılık gerektirmekteydi. Ufuk Hoca bunu sonuna kadar kullandı; Anadolu için tümüyle yepyeni bir yerleşim tipini, gerçek anlamıyla tam bir “Obeid koloni yerleşmesini” ortaya çıkarttı. Aradan yıllar geçtikten sonra, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da çok sayıda yeni kazının yapılması, Ufuk Hoca’nın Tepecik, Tülintepe, Değirmentepe çalışmalarının önemini azaltmamış, arttırmıştır. Özellikle Hassek, Kurban Höyük, Hacı Nebi ve Aslantepe gibi kazılar, Ufuk Hoca’nın bölgede yaptığı çalışmalar olmasaydı, hâlâ kültür tarihi içinde anlamsız, tanımsız kalacaktı.

NEOLİTİK ÇAĞA DÖNÜŞ : AŞIKLI

Ufuk Hoca, Değirmentepe’den sonra, farklı bir kültürel döneme, farklı bir coğrafyaya kaymıştır. 1989 yılıyla başlayan Aşıklı kazıları, belki de Ufuk Hoca’nın 1960’lı yılların başında ilgi alanını oluşturan “Neolitik” sorununa geri dönüşünü simgelemektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Ufuk Hoca, maden arkeolojisine yönelik çalışmalarından sonra, ilgisini İlk Tarımcı Köy Toplulukları’nın oluşumuna yöneltmiş, ancak 1968 yılında “Keban Rüzgarı”, onu İlk Tunç Çağı’na kadar çekmişti. Bu nedenle Aşıklı Höyük’ün içerdiği dönem ve bununla ilgili sorunlar, onun yabancıları değildi. Görkemli Çatalhöyük kültürü ile ünlenen ancak kökenleri sorun olarak kalan Çatalhöyük kültürünün ön aşamalarının Aşıklı Höyük’te bulunduğu, bu höyüğü ilk bulan Ian Todd’un çalışmalarıyla zaten bilinmekteydi. Ian Todd, höyüğün Melendiz’in kestiği yamacındaki kesitlere göre, bazı sonuçlara varmış, burada gördüğü bazı izleri, doğrudan doğruya Çatalhöyük buluntu topluluğuyla kavramsal olarak eşleştirmişti. Ufuk Esin’in başlatmış olduğu Aşıklı Höyük kazısı, bize bu sürecin sanıldığı kadar basit olmadığını, farklı bileşimleri içerdiğini de göstermiştir. Kuşkusuz Aşıklı Höyük çalışmaları, gerek Orta Anadolu kültür tarihinin anlaşılması, gerek Yakın Doğu Neolitiği’nden farklı bir çekirdek bölgenin varlığının görülmesi gibi, çok farklı açılardan büyük bir öneme sahiptir. Yukarıda Keban kazıları için değindiğimiz gibi, bu çalışmanın da ayrıntılı bilimsel sonuçlarına, herhangi bir kazı raporunda rastlanabilir, bu nedenle bunlar üzerinde durmak istemiyoruz. Aşıklı çalışması, Tepecik’le başlayan sürecin ileri bir aşamasıdır. Farklı olarak, burada ekip yavrulamış, bir bölge projesine dönüşmüştür. Eğer Aşıklı’nın itici gücü olmasaydı, bugün bağımsız birer çalışma gibi gözükken Musular, Güvercinkayası, Tepecik Çiftlik ve hatta Kaletpe gibi bilgimize devrim niteliğinde katkılar yapan arkeolojik çalışmaları, bu bölgede toplu olarak göremezdik. Türk arkeoloji geleneğinde genellikle büyük hocalar, değil yakın çevrelerinde, buldukları geniş coğrafya içinde bile başka ekiplerin çalışmasını istemez, bundan rahatsız olurlar, çalışmak isteyenleri de bir şekilde engellerler. Bu nedenle, Türkiye’nin kültür tarihinde önemli bilgi boşlukları, bilginin düzensiz dağılımı oluşmuştur. Ufuk Hoca’nın kendi höyüğünün birkaç yüz metre yakınındaki yer de dahil olmak üzere, çevresindeki kazı yoğunluğunu kabullenmesi, değil engel çıkartmak, sağladığı destek bile tek başına saygı duyulacak bir olaydır. Bu sayede Aksaray, Niğde, Nevşehir üçgeni, Türkiye’nin Neolitik-Kalkolitik Çağ kültürlerini oldukça iyi bildiğimiz tek bölgesi durumuna gelmiştir.

PREHİSTORYA KÜRSÜSÜNDE BAYRAK DEĞİŞİMİ

Prof. Dr. Ufuk Esin, 1983 yılında, kürsümüzün kurucusu Prof. Dr. Halet Çambel'den Anabilim Dalı başkanlığını devralmıştır. Halet Çambel gibi üst düzey karizmatik bir kişiliğin ardından, Prehistorya Anabilim Dalı gibi, yalnızca kendi alanında değil, Türkiye'de bilim anlayışının oturtulmasında iddialı bir bölümün başkanlığına gelmek, sanıldığından da daha güç bir iştir. Prof. Dr. Halet Çambel ile Prof. Dr. Ufuk Esin, gerek kişilik, gerekse düşünce sistemleri bakımından çok farklı kişiliklerdir. Bu farklı kişilikleri, her iki bilim insanının birlikte çalışmalarının önüne hiçbir zaman engel olarak çıkmamış, aksine birbirlerini tamamlayan bir bütünü oluşturmuştu. Bu ikili, 35 yıl boyunca, Prehistorya Kürsüsü'nü Türkiye standartlarının çok üzerinde, saygın bir konuma getirmişti. Ancak, Halet Hoca'nın baskın kimliği, konuşma şekli, davranış üslubu, tüm bu sürece simgesel damgasını vurmuş ve Prehistorya Anabilim Dalı imajı ile özdeşleşmişti. Bir başka açıdan, dışarıdan bakıldığında Prehistorya Anabilim Dalı'nın Halet Çambel ile bütünleşmiş bir görünümü vardı ve bunun Ufuk Esin'le birlikte aynı şekilde yürüyüp yürüyemeyeceğinden genel olarak kuşku duyulmaktaydı. Çok kısa bir süre içinde Ufuk Hoca, Prehistorya geleneğinin temelini bozmadan, kendi kimliğinin gereği farklı bir yapı oluşturabildi ve bu kuşkuları giderdi. İstanbul Üniversitesi'nde "ilk kuşak hocalar döneminde", hemen hemen her kürsüde karizmatik, bilimsel ağırlığı olan bilim insanları vardı. Bunlar kendi kürsülerini yüceltmiş, kendilerini "ağır top" haline getirmiş, saygın bir kurumun temsilcileri olmuşlardı. Ancak bu karizmatik isimler emekli olup ayrıldıktan sonra, arkadan gelen kuşaklar, bu kurumların "büyüklüğünü" sürdürememiş, Türkiye'nin genel konjektürüne de bağlı olarak, kurumlarını "sıradanlaşmaktan" kurtaramamışlardı. Buna, YÖK'ün de darbesi eklenince İstanbul Üniversitesi'nin anlı şanlı bölümlerinin çoğu, ismen yok olmasa da fiilen "okullaşmıştı". Halet Çambel-Ufuk Esin geçişi ile Prehistorya Anabilim Dalı, belki de üniversitenin sıradanlaşma tuzağına düşmemiş olan tek birimiydi. Burada diğer bölümlerde saygın, önemli bilim insanlarının kalmadığı değil, kurumsal yapılarının çözüldüğü kastedilmektedir.

Burada önemle vurgulamak istediğimiz nokta, Prof. Dr. Ufuk Esin'in Prehistorya Anabilim Dalı'nın başına gelmesiyle, Halet Çambel'in sağlamış olduğu artıların hiçbirinin eksilmediği, bu artıların üzerine yeni artıların eklendiğidir. Bu yeni dönemde, Prehistorya Anabilim Dalı'nın arkeoloji alanındaki uygulama etkinliği önemli ölçüde artmış, süregelen dört projenin yanısıra on kadar yeni araştırma projesi eklenmiştir. Böylelikle Prehistorya Anabilim Dalı, Türkiye'nin hemen her yerinde, özellikle Neolitik-Kalkolitik Çağlar Arkeolojisinde söz sahibi tek kurum haline gelmiştir. Gene aynı süreç içinde, Prehistorya Anabilim Dalı'nın dış etkinlikleri önemli ölçüde artmış, gerek Prehistorya Anabilim Dalı'na çalışmak ya da konferans vermek üzere gelen yabancı bilim insanlarının sayısı, gerekse Prehistorya Anabilim Dalı üyelerinin yurt dışındaki etkinliklerinin sayısı hızlı bir şekilde yükselmiştir. Aynı şekilde, Prehistorya Anabilim Dalı'nın öğretim kadrosunun genişlemesi, önceki yıllara oranla, dersler ile çok daha geniş bir alanın kapsanmasını sağlamıştır.

Prof. Dr. Ufuk Esin'in, üniversiteden ayrılmadan önce, yalnızca Prehistorya Anabilim Dalı'na değil, Türk Arkeolojisi'ne yapmış olduğu en önemli katkılardan biri, Araştırma Fonu Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmesi ve bu kurumdaki görevini ciddiye alarak yönlendirmesiyle sağlanmıştır. Kuşkusuz bu dönemde üniversitenin başında Prof. Dr. Bülent Berkarda gibi bilime ve araştırmaya saygılı bir rektör ile, Araştırma Fonu'nun başında Prof. Dr. Engin Bermek gibi saygın bir bilim insanının bulunmasının önemli bir etkisi vardır. Ufuk Esin, İstanbul Üniversitesi'nin bilimsel çalışmalarını yönlendiren önde gelen bilim insanlarına arkeolojiyi ve arkeolojik çalışmaların niteliğini doğru olarak anlatmak için her türlü çabayı göstermiş, bu çalışmaların yalnızca birkaç öğretim üyesi ve kazma kürekli işçiyle gerçekleştiremeyeceğini de anlatmış olmasıdır. Ufuk Hoca, arkeolojik çalışmaların çağdaş düzeye getirilebilmesi ile, üniversitemizin uluslararası saygınlığına önemli bir katkı sağlanabileceğini göstermiş, böylelikle Araştırma Fonu'nun Bermek-Esin döneminde, arkeoloji projelerinin Türkiye koşullarında olağanüstü sayılabilecek olanaklar alması sağlanmıştır. Nitekim bu ikilinin fondan ayrılmasıyla beraber, bir yıl içinde bu olanaklar hızla yok olmuştur. Ancak gene de bu alanda Ufuk Esin'in sağladığı olduğu kavramsal temelin tortusunun, geride kaldığını söyleyebiliriz.

TÜRK ARKEOLOJİSİNE KURUMSAL ÇÖZÜM ARAYIŞLARI : TÜBA

1993 yılında, Ufuk Hoca'nın oluşum süreci içindeki Türkiye Bilimler Akademisi'ne kurucu üye olarak atanması, belki kendisi için basit bir olaydı, ama onu tanıyan bizler için büyük bir övünç kaynağı olmuştur. Türkiye, sosyal bilimleri de içine alan bir bilim akademisine sahip olmayan ender ülkelerden biriydi. Böyle bir akademinin kurulması, hepimizin çok uzun yıllardan beri özlemini duyduğumuz bir süreçti. Ufuk Hoca'nın bu kuruluş içinde etkin bir yer alması, özellikle son on yıl içindeki enerjisini bu kurum üzerinde yoğunlaştırması, Türk arkeolojisinin gelişmesine önemli bir katkı yapmıştır. Bu katkının boyutları ve sonuçları, şu anda çok net olarak görülmeyebilir; ancak bunların ileride en az Keban Projesi kadar önemle anılacağından kuşku yoktur. Herşeyden önce arkeolojinin bilimsel saygınlığının tanınmasını sağlamıştır. Arkeolojinin içinde olmayan aydın kesim için arkeologlar, toprakta gömülü olan güzel ya da değerli nesnelere bulmaya çalışan yarı egzantrik, çok da bilimsel olmayan kişilerdir. Ufuk Hoca, ülkemizin en üst düzeydeki bilim insanlarından oluşan Türkiye Bilimler Akademisi'nin, arkeolojinin gerçek niteliğini anlamasını sağlamıştır. Başka bir anlatımla, çağdaş arkeolojinin kapsam ve içeriğinin diğer bilim insanları tarafından kabulünü sağlamıştır. Bu bağlamda, Akademi'yi *TÜBA-AR* adlı arkeoloji dergisini çıkartmaya ikna etmesi, azımsanmayacak bir başarıdır. Ancak bu başarının doruğu, bu derginin altıncı yılında kazanmış olduğu saygınlıktır. Ülkemizde uzun yıllardır özlemi çekilen, uluslararası düzeyde nitelikli bir arkeoloji dergisi ortaya çıkmış, yalnızca Türk meslektaşlarımız için değil, yabancı meslektaşlarımız için de yazılarının burada yayınlanması, bir hatıra olayı değil prestij kazandırıcı olmuştur. Ülkemizde çıkan diğer arkeoloji dergilerinden farklı olarak *TÜBA-AR*'ın kapsadığı dönem, konu ve coğrafi alanının genişliği, yürekli bir girişimdir. Özellikle, dünyanın başka yerlerinde önemsenmeyecek arkeolojik kültürlerin olmadığı yanılgısının köklü olduğu ülkemiz için.

Uzun bir geçmişi olan Türk Arkeolojisi, bilimsel anlamda dünyada oldukça saygın bir konuma sahiptir; başta Türk arkeologları tarafından sürdürülen kazı ve araştırmalar ile elde edilen sonuçların değerlendirilmesi bağlamında, bilim dünyasında oldukça iyi bir konuma geldiği söylenebilir. Bilimsel alanda elde edilen bu düzeye karşın, kültür mirasının korunması ve değerlendirilmesi bakımından durumumuzdan, aynı iyimserlikle söz edilmesine olanak yoktur. Tüm uygarlık tarihi açısından büyük bir önem taşıyan ve günümüze kadar korunagelmüş birikimlerin hızla, belgelenmeden yok olma süreci içine girmiş olması, şimdiye kadar koruma alanında doğru politikaların geliştirilmemiş olması ve bürokratik yapının köhneliği, Türkiye'nin kültür mirasını koruma ve değerlendirme anlamında saygınlığını hızla yitirmesine yol açmaktaydı. Bu durumun nedenlerinin arasında, parasal olanaksızlıklar, eleman eksikliği gibi nedenler sayılabilirse de, sorunun temelinde kültür mirasını koruma anlayışımızın çağdaşlaşması olduğu da açıktır. Yok olup giden, ya da ölü bir kapasite halinde duran kültürel birikimin, ülkenin düşünsel ve ekonomik yapısına katkıda bulunması, bilgiye dönüşerek tüm uygarlığın yararlanabileceği bir şekle gelebilmesi için Prof. Dr. Ufuk Esin, Türkiye Bilimler Akademisi'ni harekete geçirmiş ve TÜKSEK olarak bilinen "Türkiye Kültür Sektörü Projesi"ni başlatmıştır. Bu bağlamda, iş tanımı için geniş katımlı birçok toplantı yapılmış ve uzun erimli bir çalışma programı oluşturulmuştur. Bu çalışmalar sırasında, kültür sektörü ile ilgili herhangi bir çalışma yapmadan önce Türkiye'nin kültür envanterinin oluşturulması gereği belirlenmiş ve 2001 yılından itibaren bu alanda pilot proje uygulamalarına geçilmiştir. Ülkemizde kültür envanterinin eksikliği, kültürel varlıklarımızın bilgiye dönüştürülmesi, bunları ekonomiye kazandıracak bir sektör oluşturulması, temel anlayış ve bürokrasinin çağdaşlaştırılması gibi konular, daha önceleri de birçok kişi ya da kurum tarafından dile getirilmiş ve bu alanlar içinden çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Ancak bu girişimler, bireysel nitelikte olduğundan, uzun süre varlığını sürdürememiş, yapılan çalışmalar kişi ya da kurumlarda ölü arşivlere dönüşmüşlerdir. TÜBA tarafından başlatılan TÜKSEK girişiminin diğerlerinden farkı, bunun bir devlet politikası olarak düşünülmesi, belli bir kişi ya da kuruma değil, kurumlararası olarak ele alınmasıdır. Bu çalışmanın istenen hedefleri gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği, saptanan ilkelerin devlet politikası durumuna gelip gelemeyeceğini zaman gösterecektir. Ancak belirlenen ilke ve tanımların kalıcılığından kuşku duyulmamalıdır. Çağdaşlaşma süreci içinde Türkiye, er ya da geç kültürel birikimini, TÜBA-TÜKSEK tarafından öngörüldüğü şekilde bir sektör durumuna getirmek zorundadır. Bu amaca yönelik olarak sürdürülen çalışmalar, herhangi bir nedenle kesintiye uğrayıp istendiği gibi gerçekleşemese bile ileride Türkiye bu işe sarılmak zorunda kalacaktır; TÜBA TÜKSEK kapsamında Ufuk Esin'in başını çektiği girişim, her koşul altında ışık tutucu olacaktır.

Buraya kadar Prof. Dr. Ufuk Esin'nin mesleki yaşamı ile ilgili olarak ilginç, ya da Türk arkeolojisinin gelişim süreci açısından önemli gördüğümüz bazı konuları önplana çıkartmaya çalıştık. Bunlar belki Prof. Dr. Ufuk Esin'in bilimsel kişiliğini, kısmen de olsa yansıtmaya yeterli olabilir; ancak bilim insanı olarak Ufuk Esin, burada tanımlanan kalıpların çok ötesinde, farklı bir kimlik olarak karşımıza çıkar. Bu renkli kimlik, bazen Ufuk Abla'dan Ufuk Hoca'ya ve hatta Ufuk Hanım'a kadar değişken bir çeşitlilik içinde, sevilen, dayanışılardan kızılana kadar değişken duygular ve iş disiplini çelişkilerinin

bir bütünü olarak karşımıza çıkar. Her zaman bizi şaşırtan bilgisinin kapsam ve çeşitliliği ile...

KAYNAKÇA

Esin, U. (1969)Kuantitatif Spektral Analiz Yardımıyla Anadolu'da Başlangıcından Asur Kolonileri Çağına Kadar Bakır ve Tunç Madenciliği, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 1427, İstanbul.

Esin, U. (1979) İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa (G.Ö. 10500-7000 Yılları Arası) I: Doğal Çevre Sorunu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2507, İstanbul.

Esin, U. (1981) İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa (G.Ö. 10500-7000 Yılları Arası) II: Kùltürler Sorunu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2681, İstanbul.

Esin,U. (1978) "Makedonya Ovası'nda Nea Nikomedeia'nın Doğal Çevre ve Kùltür İlişkileri Açısından Durumu", Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi 6/7: 27-46.